

**ADY ENDRE-VERSSZÖVEGEK
JELENTÉSÉNEK VÁLTOZÁSAI A MŰFORDÍTÁSBAN**

**THE MEANING CHANGES
OF ENDRE ADY'S POETIC TEXTS'
IN THE LITERARY TRANSLATIONS**

LŐRINCZ JULIANNA¹

Absztrakt: A tanulmány szerzője Ady Endre két versének angol és orosz szövegváltozataiban vizsgálja a szemantikai változásokat. Az Ady-versekben, valamint két angol és orosz fordítási variánsukban hasonlítja össze a szövegek ismétléses, ellentétes és párhuzamos alakzataiban végbemenő jelentésváltozásokat.

A forrásnyelvi szövegek angol és orosz fordítási variánsaiban a jelentésmódosulás különböző esetei elsősorban a forrás- és célnyelvi szövegek eltéréseiből, a műfordító egyéni szövegértelmezéséből, a domináns műfordítói elvekből, a célnyelvi kultúrák szövegalkotó kánonjából következően jöttek létre.

Kulcsszavak: szövegváltozatok, szemantikai változások, ismétlés, ellentét, párhuzam, szövegalkotó kánon

Abstract: The author of this paper deals with questions of semantic changes in two of Ady's poems and their English and Russian text variants. She compares the semantic changes in Ady's poems with their English and Russian variants in repetition, antithesis and parallelism.

The semantic modifications in the English and Russian translation variants have occurred for various reasons: as a result of the differences between the source and target language texts, the translator's individual text interpretation, the dominant translation principles as well as the textual canon of the target language cultures.

Keywords: text variants, semantic modifications, repetition, antithesis, parallelism, textual canon

BEVEZETÉS

Ady Endre költészete a régebbi és a mai szakirodalom alapján eléggé ellentmondásosnak tűnik, bár az újraolvasások szakirodalmában több lényeges vonása tisztázottabb, mint korábban. Ha a nyelvi-stilisztikai elemzés felől közelítünk hozzá, az ismétlés, az ellentét és párhuzam retorikai-stilisztikai alakzatai tűnnek szembe.

¹ Dr. habil. LŐRINCZ JULIANNA PhD

egyetemi docens

Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Komárom

3322 Bratislavská cesta

jel2ster@gmail.com

1. „MINDEN EGÉSZ ELTÖRÖTT” – KOCSI-ÚT AZ ÉJSZAKÁBAN

A *Kocsi-út az éjszakában* (1909) mind a forma, mind pedig a tartalom felől nézve tudatosan szerkesztett versszöveg. A 20. századi ember elidegenedettsége, az Egész széttörése, az emberi élet töredékességének megszüntetésére, a teljesség elérésére irányuló törekvés hiábavalósága fejeződik ki a szövegben.

Mindegyik versszak egy-egy külön élethelyzetet tükröz, amelyek szervesen illeszkednek a versegészbe. A vers 3 versszakát reddíciós alakzatok (keretes ismétlés) szervezik. A reddíciós alakzatok funkciója annak kifejezése, hogy az életben bárhol is indulunk, mindig ugyanoda térünk vissza. „Az élet csupán egy kihagyás, egy szünet a folyamatos halálban, és amilyen váratlanul indul, olyan váratlanul szakad meg. A Kocsi-út az éjszakában szerkezete jól tükrözi ezt” (MARKÓ 2011: 23).

A vers a töredékes emberi élet kognitív metaforájaként is értelmezhető. A cím értelmezéséhez hozzátartozik annak ismerete is, hogy az országút jelentése Ady szülőföldjén, Érmindszenten és környékén ’köves út, szekér-út, kocsi-út’. „A »kocsi-út« nemcsak utazást jelent, hanem magát az utat is, amelyen halad a szekér” (LÁNG 2011: 33). „A Kocsi-út kulcsszavai (természetesen a mitikussá nőtt »Minden Egész eltörött« – 5. és 8. sorok – mellett): »csonka«, »sivatag«, »néma«, »részekben«, »darabokban«, »rossz«, »jajszó«, »mély csönd«, »félíg láрма«. E szavak mindegyike valamiképpen a részekre hullás, a darabokra törés állapotát jelzi...” (MEZŐSI 2011: 44). A versre nemcsak a verbalitás, hanem a metrika töredezettsége, illetve többértelműsége is jellemző.

Az **angol szövegváltozatokban** az eredeti szöveg információtartalma nem egyformán jelenik meg. Két szövegvariánst elemzek, amelyek között több lényeges különbség is van. Az egyik műfordító angol, a másik magyar anyanyelvű. Feltételezésem szerint a magyar fordító szövegértelmezése, formai megoldásai közelebb vannak az eredetihez. A reddíciós (keretes) strófaszerkezetek formahűen jelennek meg a célnyelvi szövegekben is.

Nézzük meg most a jelentésváltozásokat a két angol szövegvariánsban. A szövegeket táblázatban közlöm.

Ady Endre: Kocsi-út az éjszakában	Tracking On A Cart Tonight (Szabó Attila Henrik)	Night Wagon (Peters, Katarina)
Milyen csonka ma a Hold, Az éj milyen sivatag, néma, Milyen szomorú vagyok én ma, Milyen csonka ma a Hold.	How defective is the Moon, How deserted, speechless is the night, How sorrowful I am, how finite, How defective is the Moon.	How stumped is the Moon tonight, how mute and deserted is the sky, how sad I am this woe-ful night, how stumped is the Moon tonight.

Minden Egész eltörött, Minden láng csak részekben lobban, Minden szerelem darabokban, Minden Egész eltörött.	Every Whole is broken now, Every light is scattered and flashing, Every love is splitting and crashing, Every Whole is broken now.	Everything Whole is now broken, every fire flickers in fragments, every passion flares up in pieces, everything Whole is now broken.
Fut velem egy rossz szekér, Utána mintha jajszó szállna, Félig mély csönd és félig lárma, Fut velem egy rossz szekér.	My old horse-cart's running slow, I hear someone moaning far behind, Silence and noise entwine in the mind, My old horse-cart's running slow.	A bad wagon runs with me, as if followed by a sound of woe, in deep silence with the noise kept low, a bad wagon runs with me.

Szabó Attila Henrik szövegváltozata szoros olvasata a forrásnyelvi szövegnek, szinte szóról szóra követi azt. A vers címe azonban szemantikailag tömörebb a forrásnyelvi szöveg címénél. *Tracking On A Cart Tonight* 'Utazás (haladás; közeledés és távolodás) kocsin ma éjjel'. Az angol *tracking* szó jelentéstartománya a közeledés és távolodás jelentéseit is magában foglalja, így a fordító előrevetíti a befogadó számára a szövege egész jelentését: ti. hogy az emberi élet utazás, közeledések és távolodások sorozata, amelyek során természetes módon jelentkezik hiányérzet, az élet teljessége így nem valósulhat meg.

Az első versszak 3. sorában a betoldás (adjekciós alakzat) az eredetihez képest jelentésbővülést eredményez: *how finite* 'milyen véges (elhatárolt, befejezett)'. A fordító már itt hangsúlyossá teszi a forrásnyelvi szöveg értelmezését: ti. hogy az emberi élet töredékes.

A 2. versszakban a *Minden láng csak részekben lobban* *Every light is scattered and flashing*, 'Minden láng szétszórta és villogó' célnyelvi változata ugyan visszaadja az eredeti szöveg rész-egész metonimikus jelentését, de a forrásnyelvi *részekben lobban* kifejezésben benne van a töredezettség, a szétszórtság és villogás, a pillanatnyiség érzékeltetése. A célnyelvi szövegrész jelentése a folyamatos ismétlődést is magában foglalja.

Az utolsó versszak keretes ismétlésében (reddíció) a *now* határozószó betoldása a forrásnyelvi jelentés leszűkítését eredményezi: mintha Petőfi *A négyökrös szekér* című versének idilljét olvasnánk, bár ott a beteljesülőnek is tűnhet a szerelemtől, a konkrét térben és időben egészen megélhető emberi érzésről van szó, Ady versében azonban teljességről szó sincs, a világmindenség, benne az emberi kisvilágok teljessége is lehetetlen.

A másik fordítás Katarina Peters célnyelvi olvasata. A cím *Night Wagon* 'Éji társzekér', teljesen eltér az eredetitől. Nem az élet = utazás toposzt vetíti előre,

hanem leszűkíti a jelentést azzal, hogy az utazás eszközét konkretizálja, a kognitív metafora egyik elemét emeli ki, amely csak része az egésznek. A szöveg többi részében az előző szöveghez képest több a forrásnyelvi szöveg jelentésének való megfelelés, de ebben a szövegváltozatban is van néhány, a szövegjelentést érintő módosulás.

Az első versszakban ugyanis a *this woeful night* jelzős szerkezet betoldás, ami jelentéstöbbletként értelmezhető, előrevetíti az emberi élet forrásnyelvi szövegben csak utána megfogalmazódó teljességihiányát. A töredezettség részletezése közelíti a forrásnyelvi szövegéhez. A töredezettséget azonban a fordító nemcsak a szerelemre vonatkoztatja, hanem általában minden szenvedélyre: *every passion flares up in pieces*, 'minden szenvedély darabokban lángol'. A reddíciós alakzatokat megőrzi a fordító, valamint a célnyelvi szöveg formája egészében is közelíti a forrásnyelviéhez.

Ha a jelentésmódosulásokat a két angol célnyelvi szöveget az eredetivel és egymással is egybevetve vizsgáljuk, azt látjuk, hogy bár a forrásnyelvi szöveg alapjelentése áthallik a fordításszövegeken is, és mindkettő jól formált versszöveg, mindkét változat a forrásnyelvi poétikai kánonhoz áll közelebb.

2. ADY LETISZTULT, „HAZATÉRŐ” SZERELMI KÖLTÉSZETE: *ŐRIZEM A SZEMED*

Az *Őrizem a szemed* (1918) című vers *A halottak élén* című kötet *Vallomás a szerelemről* című ciklusának talán legenigmatikusabb darabja. A vers témája a férfikora delén lévő, a halálra készülő költő érzelmi viszonya fiatal feleségéhez, Csinszkához.

A versbeszéd nyelvileg letisztult, dísztelen, szemben a Léda-versek zaklatott képeivel. Az Ady-versek meghatározó stilisztikai alakzatai közül az ellentét, ismétlés és párhuzam domináns, szövegkohezív funkciójú stíluseszközök a szövegben.

A versszöveg domináns alakzata az ellentét, az egész vers az ellentételezésre mint komplex alakzatra épül. Ellentét van:

1. a külső világ (háború) és a belső, a két ember meghitt viszonyára épülő magánélet,
2. az idősebb férfi és a fiatal nő testi állapota, életlehetőségei között.

Az ellentéttel egyenértékű szövegkohezív alakzatként van jelen a szövegben az ismétlés is: az 1. versszak ismétlődik meg változatlan formában a 3. versszakban. Az ellentét a békés idill, az egymásra talált társak ősi toposzokban kifejeződő nyelvi formáiban is megnyilvánul: kezek, szemek egymásba fonódása. Az ellentét a fiatal és a „vénülő” társ közötti ellentét érzékeltetésével paradox módon harmóniát hoz létre.

A 2. és 4. versszak diskurzusban van az 1. és 3. versszakkal. A 2. és 4. versszak a pusztuló világ ellenében megőrzött harmónia kifejeződése. Az utolsó szövegrészben variációs ismétlésként jelenik meg az 1. és 3. versszak két kulcskifejezése, amelyeknek egyik eleme a címadó verssor: *De a kezedet fogom és őrizem a szemedet*.

Nézzük meg, hogyan valósulnak meg a stilisztikai alakzatok és az általuk megképzett jelentések a két idegen nyelvi szövegváltozatban. A három különböző nyelvű szöveget táblázatba foglaltam, hogy az egybevetést megkönnyítsem.

A 3. szövegváltozat mellé az oroszul nem értő olvasók kedvéért a nyersfordítást is beírtam.

Ady Endre: Őrizem a szemed	I guard your eyes (Makkai Adam)	Стерегу твои глаза (Мая Цесарская)
Már vénülő kezemmel Fogom meg a kezedet, Már vénülő szememmel Őrizem a szemedet.	With my old man's wrinkled hand, With my old man's squinting eyes <i>let me hold your lovely hand,</i> <i>let me guard your lovely eyes.</i>	Рукою теряющей Беру тебя за руку, Глазами тебя ищу, Стерегу глаза твои. 'Reszkető kézzel Fogom a kezedet A szememmel téged kereslek, Reszkető kézzel.'
Világok pusztulásán Ősi vad, kit rettenet Űz, érkeztem meg hozzád S várok riadtan veled.	Worlds have tumbled, through their fall like a wild beast chased by fright I came, and I on you did call scared, I wait with you inside.	Гибли миры, и зверем а Насмерть перепуганным Я свалился у двери, И нашли друг друга мы. 'Világok pusztultak, és halálra rémült állatként Rogytam le az ajtódnál, És találtuk meg egymást.'
Már vénülő kezemmel Fogom meg a kezedet, Már vénülő szememmel Őrizem a szemedet.	With my old man's wrinkled hand, With my old man's squinting eyes <i>let me hold your lovely hand,</i> <i>let me guard your lovely eyes.</i>	Рукою теряющей Беру тебя за руку, Глазами тебя ищу, Стерегу глаза твои. 'Reszkető kézzel Fogom a kezedet A szememmel téged kereslek, Reszkető kézzel.'

Az **angol változatot** Adam Makkai magyar származású amerikai költő, műfordító készítette. A versnek mind a tartalmi üzenete, mind pedig a szöveget szervező párhuzamos és ismétléses alakzatai, valamint az ellentét is megőrződik a célnyelvi szövegben. Ami szembetűnő a fordításban, az a részletezés betoldása, különösen az első és harmadik versszakban, amelyek a reddíciós ismétlést adják. Ugyanakkor megváltozik a versbeszéd attitűdje is: kijelentés helyett kérés jelenik meg a célnyelvi szövegben:

let me hold....,
let me guard....

A módosulások, a jelentésbővítések a versbeszéd alaphelyzetén ugyan nem változtatnak, de származásosabbá teszik a pár férfi tagját, és erősítik az ellentétet: a fiatal nő és idősödő férfi közti különbséget. Ezt a *vénülő* szó megfelelője helyett az 'öreg, ráncos, kancsal' szavakkal részletezi, konkrétabbá teszi a fordító, amivel viszont megváltoztatja az eredeti szövegrész konnotációját, jelentésbővülést hoz létre. Ady ugyanis nem volt öreg, csak az életmódja és a betegség által megviselt középkorú ember.

A 2. versszakban ugyanezt a módszert alkalmazta Makkai: betoldásokkal (*through their fall; I came, and I on you did call; inside*) ismét jelentésbővülést hozott létre a célnyelvi szövegben.

A 3. versszak szinte szó szerinti változata az eredeti szövegrésznek. Az ismétlés alakzatát is megőrzi Makkai. A *kedves* jelző betoldása itt is megjelenik, ugyanakkor módosít az eredeti ismétléses alakzategyüttesen, ugyanis nem a célnyelvi szövegrészt ismétli meg, hanem a forrásnyelvvél azonos sorokat, valamint az utolsó sorban betoldja az *inside* határozót.

2.1. Az orosz szöveg

Az elemzett orosz szövegváltozat, Maya Csezarszkaja munkája is visszaadja a szöveg egész jelentését, de több szemantikai módosítással, mint az angol. A *vénülő* helyett a *терпящие* 'reszkető' szót használja, az 1. versszakot is reddíciós alakzattá (keretes ismétlés) teszi a *Рыкою терпящие* 'reszkető kézzel' jelzős szerkezet ismétlésével.

A 2. versszak újraírás, az átvitt értelem konkretizálása, a kognitív metafora leszűkítése, ugyanakkor az Ady-szövegben metaforaként megjelenő kép kiterjesztése. A versszerkezetet, a prozódia megőrzi az orosz fordító is. A 3. versszak a módosított szöveg megismétlése, amellyel ugyan megőrzi a fordító a keretes ismétlést, de lényeges változtatást hajt végre mind a szövegjelentésben, mind pedig az alakzatok szerkezetében.

3. A FORDÍTÁSOK ÉRTÉKELÉSE

Az irodalmi szövegek értelmezése, befogadása, különösen a költői szövegeké, koronként és a befogadói értelmezésektől függően is változik. A forrásnyelvi szöveg újraírásának eredményeképpen létrejött irodalmi szövegnek a célkultúra irodalmi kánonjába kell beilleszkednie. Ady szövegeinek fordítása nem állítja könnyű feladat elé a fordítóit, de nem tűnik lehetetlen ezeknek a szövegeknek a lefordítása sem, amint az elemzett szövegek is mutatják. Az általam olvasott angol és orosz nyelvű szövegek vagy a forrásnyelvi, vagy a célnyelvi kultúra befogadónak próbáltak megfelelni. A forrás- és célnyelvi szövegvariánsok egyenértékűségi viszonyának teljes megteremtése természetesen lehetetlen, de ma már elfogadott, sőt szinte egyeduralkodó az a műfordítói elv, hogy a műfordításoknak elsősorban a célnyelvi befogadó kultúrának, a költőibeszéd-kánonnak kell megfelelniük.

Az irodalmi szövegek célnyelvi szövegváltozata gyakran olyan mértékben eltér a forrásnyelvitől, hogy pragmatikai adaptációként értelmezhető. A pragmatikai

adaptációt nevezik kulturális átültetésnek, a posztmodern irodalomelméleti szakirodalomban pedig újraírásnak (vö. LŐRINCZ 2018; TOLDI 2016). A pragmatikai adaptáció azonban segíti „az idegen kultúra hozzáférhetőségét” is (SZEGEDY-MASZÁK 2008: 242).

A két elemzett Ady-vers angol és orosz szövegvariánsai nem mutatnak nagymértékű eltéréseket a forrásnyelvi változattól. Ennek ellenére jelentésbővülés és jelentésszűkülés, valamint az elemi kép, a metafora továbbszövése és a kognitív metafora tartományainak szűkítése is megfigyelhető. A változások azonban nem olyan mértékűek, hogy a teljes célnyelvi szövegvariánsokat pragmatikai adaptációnak, újraírásnak tekintsük (vö. TOLDI 2006; LŐRINCZ 2018)

IRODALOM

- [1] Láng Gusztáv (2011). Érmindszent, a jelentésses táj. In Füzfa Balázs (alkotó szerkesztő): *Kocsi-út az éjszakában*. A Nagykárolyban, Érmindszenten és Nagyváradon 2011. május 6–8-án rendezett Kocsi-út az éjszakában-konferencia szerkesztett és bővített anyaga. Szombathely: Savaria University Press, pp. 27–34.
- [2] Lőrincz Julianna (2018). Balassi-versek és fordításai nyelvi-stilisztikai jellemzői. *Hungarológiai Közlemények* 2018/4., Bölcsészettudományi Kar, Újvidék Papers of Hungarian Studies 2018/4., Faculty of Philosophy, Novi Sad, pp. 60–73.
- [3] Markó Béla (2011). Kocsi-út a magyar költészetben. In Füzfa Balázs (alkotó szerkesztő): *Kocsi-út az éjszakában*. A Nagykárolyban, Érmindszenten és Nagyváradon 2011. május 6–8-án rendezett Kocsi-út az éjszakában-konferencia szerkesztett és bővített anyaga. Szombathely: Savaria University Press, pp. 18–26.
- [4] Mezősi Miklós (2011). Emlékezik vagy jósol a költő a kocsi-úton? Kassandra és Ady látomásai: a széttöredezettől a tiszta költői beszédig. In Füzfa Balázs (alkotó szerkesztő): *Kocsi-út az éjszakában*. A Nagykárolyban, Érmindszenten és Nagyváradon 2011. május 6–8-án rendezett Kocsi-út az éjszakában-konferencia szerkesztett és bővített anyaga. Szombathely: Savaria University Press, pp. 35–52.
- [5] Szegedy-Maszák Mihály (2008). A fordíthatóság esélyei. In *Megértés, fordítás, kánon*. Pozsony: Kalligram, pp. 235–250.
- [6] Toldi Éva (2016). *Műfordítás, újraírás, recepció*. Godišnjak filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 41 (1), pp. 467–480.

SZÉPIRODALMI FORRÁSOK

- [7] Ady Endre Összes versei (1977). Budapest: Szépirodalmi Kiadó.
- [8] *Night wagon* by Endre Ady. Trans. by Peters, Katarina, [http://www. babelmatrix.org/works/hu/Ady_Endre-1877/Kocsi-%C3%BA_t_az_%C3%A9jszak%C3%A1ban/en/53537-Night_Wagon?tr_id=8410](http://www.babelmatrix.org/works/hu/Ady_Endre-1877/Kocsi-%C3%BA_t_az_%C3%A9jszak%C3%A1ban/en/53537-Night_Wagon?tr_id=8410) (Letöltve: 2019. 01. 04.)
- [9] *Tracking On A Cart Tonight* by Endre Ady. Translation by Szabó Attila Henrik, http://www.magyarulbabelben.net/works/hu/Ady_Endre-1877/Kocsi-%C3%BA_t_az_%C3%A9jszak%C3%A1ban/en (Letöltve: 2018. 01. 10.)
- [10] I guard your eyes by Endre Ady. Translation by Adam Makkai, [http://www. babelmatrix.org/works/hu/Ady_Endre/%C5%90rizem_a_szemed/en/1960-I_guard_your_eyes](http://www.babelmatrix.org/works/hu/Ady_Endre/%C5%90rizem_a_szemed/en/1960-I_guard_your_eyes) (Letöltve: 2019. 01. 10.)
- [11] Эндре Ади: Стерегу твои глаза (Мая Цесарская), <http://www.vekperevo da.com> (Letöltve: 2019. 01. 10.)